

Detaljplan för del av Norra Djurgårdsstaden
Gasklocka 3 och 4, Hjorthagen 1:2 m.fl.
i stadsdelen Hjorthagen
i Stockholm
Dp 2009-11340-54

INNEHÅLL

1. **Sammanfattning av synpunkter och stadsbyggnadskontorets ställningstagande**
2. **Hur plansamrådet bedrivits**
3. **Länsstyrelsen**
4. **Lantmäterimyndigheten**
5. **Sakägare**
6. **Privatpersoner**
7. **Intresseföreningar m.fl.**
8. **Remissinstanser**

Samrådsredogörelsens kapitel 3-8 utgör en sammanfattning av inkomna synpunkter under plansamrådet. Samtliga yttranden i sin helhet finns tillgängliga i akten för projektet, Dnr 2009-11340-54, på stadsbyggnadskontoret.

1. **Sammanfattning av synpunkter och stadsbyggnadskontorets ställningstagande**

Gasklocka 3 anses utgöra ett mycket positivt inslag i detaljplanen. I princip alla yttranden som berör gasklocka 3 framlyfter förslaget som gott. Något enstaka yttrande anser att gasklocka 3 också bör rivas och ersättas med en ny högre byggnad.

Gasklocka 4 omfattas av majoriteten av inkomna synpunkter. Främst påpekas *byggnadshöjden, relationen till Ferdinand Bobergs tegelgasklockor, rökplymen från Värtaverket, omkringliggande naturmiljö, påverkan på Kungl. Nationalstadsparken, påverkan på övriga riksintressen, byggnadens energiprestanda samt alternativa utformningar.*

Fördjupnings-PM av MKB bör kompletteras med fördjupade studier avseende alternativredovisning, stads- och landskapsbild kopplat till riksintressena, buller samt luftmiljö.

De synpunkter som rör gasklocka 4 sammanfattas nedan.

Byggnadshöjden

Ungefär hälften av inkomna synpunkter från sakägare, övriga privatpersoner samt intresseföreningar anser att byggnadshöjden är omotiverad hög. Att byggnaden höjer sig 70 meter över befintlig gasklocka och därmed blir synlig från många delar av staden anses negativt. Även kontrasten mot småskaligheten i Hjorthagens bebyggelse används som argument till att inte bygga en hög ny byggnad. Att bevara gasklockans avtryck i plan anses inte nödvändigt om det innebär en så markant höjning. Byggnadens höjd anses medföra stora negativa konsekvenser på Kungl. Nationalstadsparken, det kulturhistoriska värdet inom gasverksområdet samt det intilliggande Abessinien. Fördjupade studier av hur byggnaden påverkar riksintressena efterfrågas. Många befarar att byggnadens höjd kan komma att utgöra ett prejudikat för kommande projekt i Stockholm.

Samtidigt redovisar ungefär hälften av inkomna synpunkter att de är positiva till byggnadshöjden och flera skulle vilja se den ännu högre.

Några yttranden anser att en ny byggnad i samma höjd som befintlig gasklocka skulle vara ett gott alternativ.

Länsstyrelsen anser att ytterligare studier bör komplettera planhandlingarna i det fortsatta arbetet avseende höjden och påverkan på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården samt landskapen kring Brunnsviken och Fiskartorpet.

Naturmiljö

Ett fåtal yttranden berör naturmiljöaspekter kring projektet i närheten till Hjorthagsparken och Kungl. Nationalstadsparken och den spridningskorridor som ligger utanför planområdet.

Kungl. Nationalstadsparken

Hagaparken

Upplevelsen och synligheten av gasklocka 4 från pelousen inom Hagaparken tas upp i flera yttranden. Att den nya byggnaden blir högre än den befintliga gasklockan, som idag är väl synlig inom delar av Hagaparken, är den främsta anledningen. Att byggnaden skulle utgöra ett främmande element, som nattetid lysas upp och avtecknar sig i landskapsbilden, anser flera skulle medföra påtaglig skada på det historiska landskapets natur- och kulturvärden.

Fiskartorpet

Även från Fiskartorpet inom Kungl. Nationalstadsparken kommer gasklocka 4 att synas vilket påpekas i flera yttranden.

Länsstyrelsen anser att planhandlingar och MKB behöver kompletteras för att en slutlig bedömning huruvida påverkan är förenlig med de skyddsbestämmelser som finns för Kungl. Nationalstadsparken.

Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården

Stadens siluett

Länsstyrelsen bedömer att den nya byggnaden bör kunna uppfattas som ett möjligt tillägg i stadens siluett. Handlingarna avseende påverkan på stadens siluett behöver emellertid kompletteras. En fördjupad analys av byggnadens inverkan på riksintresset såväl avseende närmiljö som stadslandskap i stort behövs.

Värdekärnan Gasverksområdet

Några yttranden motstrider den nya byggnadens storlek i förhållande till tegelgasklockorna och anser att en ny byggnad bättre bör harmonisera med Bobergs arkitektur.

Länsstyrelsen anser att gasverksområdets arkitektoniskt robusta karaktär och de relativt sett höga ambitionerna för bevarande av kulturvärden inom området i övrigt gör att den nya byggnaden bör kunna uppfattas som ett möjligt tillägg till stadens siluett.

Värdekärnan Abessinien

Flera yttranden lyfter Hjorthagens småskaliga bebyggelse som argument till att inte bygga en ny hög byggnad.

Energiprestanda

Ett par yttranden lyfter frågan kring energiprestanda och husets utformning och ställer sig frågande till hur miljökraven inom miljöprofilprojektet Norra Djurgårdsstaden kommer att uppnås.

Alternativa förslag

Flera yttranden föreslår alternativa utformningar. Både förslag på att höja höjden på huset, smalna av toppen på huset samt sänka höjden på huset tas upp. Som alternativ till att riva den befintliga gasklocka 4 föreslås tex att konstruktionen istället skulle kunna användas för bilparkering, ackumulatortank eller för konstillallationer.

Rökplym från Värtaverket

Fortum påpekar i sitt yttrande att, även om den verksamhet de bedriver och planerar att bedriva underskrider de miljökvalitetsnormer som finns för luft, kan upplevelsevärdet av att bo på en höjd som riskerar att nås av rökplymen innebära olägenheter som i sin tur riskerar att begränsa Fortums framtida utveckling på platsen.

Även Miljö- och hälsoskyddsnämnden liksom privatpersoner uppmärksammar problemet med rökplymen.

Stadsbyggnadskontorets ställningstagande

Gasklocka 3

Det är positivt att en absolut majoritet av alla inkomna yttranden lyfter fram förslaget för gasklocka 3 som positivt. Kontoret avser att utvecklingen av gasklocka 3 bör följa den inriktning samrådsförslaget

redovisar, med ett bevarande av fackverkskonstruktionen och ges ett kulturellt innehåll genom konst. Att riva fackverkskonstruktionen med de tydliga arkitektoniska kvaliteter den besitter ses inte som ett alternativ.

Gasklocka 4

Det är positivt att så många positiva yttranden lämnats in under samrådet, något som är sällsynt i dessa sammanhang. Kontoret anser dock att förslaget tydligare behöver konsekvensbeskrivas utifrån de kulturmiljövärden riksintresset för Stockholms innerstad med Djurgården samt Kungl. Nationalstadsparken besitter.

Byggnadshöjden

Kontoret anser, liksom Länsstyrelsen, att samrådsförslaget skulle vara förenligt med riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården och de olika värden som finns beskrivna där inom, tex stadens siluett, värdekärnan Gasverket, värdekärnan Abessinien, stadens front mot vattnet med flera. För Kungl. Nationalstadsparken anser kontoret att fördjupade studier behöver göras avseende påverkan på kulturmiljövärden, utifrån samrådsförslaget och ett bearbetat förslag för att säkerställa att negativ påverkan på parken kan undvikas. En metod för att göra en detaljerad kulturmiljöanalys, utifrån Riksantikvarieämbetets metod att värdera kulturhistoriskt intressanta byggnader, har utvecklats inom projektet. Detta för att kunna bedöma hur värdena inom de kulturhistoriskt värdefulla miljöerna inom främst Kungl. Nationalstadsparken påverkas. Detta har inte gjorts tidigare och därmed varit både tidskrävande och invecklat då projektet har varit tvungna att anpassa metoden.

Relationen till Bobergs tegelgasklockor

Kontoret anser, liksom Länsstyrelsen, att gasverksområdet med sin starka arkitektoniska karaktär tål en sådan skalförändring som samrådsförslaget redovisar. Det är också positivt att nya arkitektoniska inslag av absolut högsta kvalitet adderas till området.

Rökplymen från Värtaverkets skorstenar

Fortum värme, Miljöförvaltningen samt ett fåtal privatpersoner påpekar problematiken med den höga byggnaden i närheten av värmeverkets skorstenar. Inför samrådet hade luftmiljöanalyser och beräkningar tagits fram som pekade mot att luftkvalitetsnormerna med marginal skulle underskridas. En miljömedicinsk utredning, som både utreder miljö- och hälsoeffekter efterfrågades ändock. För att överhuvudtaget kunna göra denna bedömning har mätutrustning för luftkvalité, vindmätare samt kameror satts upp på den befintliga gasklockans tak under perioden 26 dec 2011 till 23 maj 2012, dvs den del av året då produktionen är som störst. Mätningarna visar att:

- Miljökvalitetsnormen för kvävedioxid klaras.
Mätningarna vid Gasklocka 4 på 100 meters höjd visar att NO₂-halterna under mätperioden klarar miljökvalitetsnormerna för timme, dygn och år.
- Kvävdioxidhalterna på 100 m vid Gasklocka 4 ligger lägre än halter på 20 meters höjd i Stockholms innerstad.
Vid jämförelse mellan uppmätta halter vid Gasklocka 4 och den urbana bakgrundsstationen i taknivå vid Torkel Knutssonsgatan ligger kvävedioxidhalterna vid Gasklocka 4 betydligt lägre, både för periodmedelvärde och maxhalter för dygn och timme.

- Inga extrema halter för uppmätta 15-minuters värden.
Under mätperioden har inte uppmätta 15-minuters medelvärden vid Gasklocka 4 visat på extremt höga kvävedioxidhalter. De högsta 15-minutersvärdena ligger i nivå med de högsta timmedelvärdena.
- Samband finns mellan vindriktning och kvävedioxidhalt när vinden blåser från Värtaverket mot Gasklocka 4.
Det finns ett samband på 100 meters höjd mellan vindriktning och uppmätt halt vid Gasklocka 4. Med vind från ost till sydost, då vinden blåser från Värtaverket mot Gasklocka 4, har uppmätta värden varit något förhöjda. Uppmätt medelhalt av kvävedioxid i denna vindsektor vid Gasklocka 4 är dock inte högre än motsvarande värde på Torkel Knutssonsgatan.

Mätningarna av luftkvalitén samt bullerstudier har därefter använts för att göra den miljömedicinska utredningen med fokus på kemiska/fysikaliska och psykologiska effekter. Utredningen är utförd av Arbets- och miljömedicin i Linköping vid Linköpings universitetssjukhus. Utredningen kommer fram till:

- Vid en sammanvävd bedömning av de miljöpsykologiska effekterna av de miljöfaktorer som de boende exponeras för, är slutsatsen att det inte föreligger risk för att det ofta uppkommer psykologiska miljöstressorer vid Gasklockan 4.
- Trafikbuller kan utgöra en högfrekvent stressfaktor för boende på södra sidan över 120 meters höjd.
- Om så kallad riskperception och miljöbaserad irritation hanteras på så sätt att de inflyttade/boende får full information om att trafiken bidrar med buller, aktuella utsläpp, hur ofta röken träffar huset årligen och att biobränslet kan lukta ibland reduceras de miljöpsykologiska effekterna.

Stadsbyggnadskontoret anser att en sänkning av byggnadshöjden ytterligare skulle minimera risken för dålig luftkvalité och störningar från trafikbuller.

Naturmiljö

Ett fåtal yttranden lyfter frågor kring naturmiljö och ekologiska funktioner i relation till planområdet. Kontoret anser att naturmiljöfrågor generellt hanteras på ett väldigt gott sätt inom projektet Norra Djurgårdsstaden. Bland annat planeras för en förstärkning av spridningskorridoren mellan Kungl. Nationalstadsparken och Hjorthagsparken strax utanför planområdet. Därutöver används verktyget Grönytefaktor för beräkningar av kvartersmarkens ekologiska och sociala prestanda inom projektet. Grönytefaktorn baseras på lokala ekologiska värden med ett särskilt fokus på ekträd. En befintlig ek, troligen planterad i samband med uppförandet av gasklocka 4 har förberetts för att flyttas från platsen under byggtiden för att sedan kunna flyttas tillbaka. Utöver eken innehåller planområdet få naturmiljövärden då marken kraftigt behandlats och delvis förorenats under lång tid. Markreningsåtgärder kommer att föregå byggnationen.

Energiprestanda och miljökrav

Ett fåtal yttranden lyfter frågan om byggnadens utformning i relation till Norra Djurgårdsstadens miljö- och hållbarhetskrav och att den skulle vara extremt energiberoende. Stadsbyggnadskontoret vill påpeka att då miljö- och hållbarhetsprogrammet inte fanns framtaget vid

markanvisning för byggherren har krav inte kunnat ställas i markanvisningsavtalet såsom i senare etapper. Byggherren har dock på en frivillig basis åtagit sig att uppnå de krav som ställts i senare etapper och visat på att kraven till största del kan uppnås med föreslagen utformning.

Alternativa utformningar

Det är positivt att många yttranden påpekar platsens lämplighet för att bygga ett högt hus. Några yttranden föreslår alternativa utformningar med både högre byggnader, alternativa former och större variation i gestaltningen. Kontoret anser att utformningen bör överlåtas till byggherren och dess arkitekt med den goda ambitionen att uppföra en byggnad i högsta arkitektoniska kvalitet.

Fördjupnings-PM av MKB

Kontoret anser att de studier som utförts efter samrådet avseende byggnadshöjden i relation till riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården samt Kungl. Nationalstadsparken samt den miljömedicinska utredningen bör komplettera fördjupnings-PM av MKB. Utöver dessa bör handlingen kompletteras med utställningsförslagets förutsättningar vad gäller buller, naturmiljö, markrening mm.

Sammanfattning av stadsbyggnadskontorets ställningstagande

Kontoret anser att de frågor som lyfts under samrådet är relevanta har därmed hanterats i efterföljande arbete. Resultatet pekar på att platsen är lämplig för en hög byggnad som ersätter den befintliga gasklocka 4, där de miljöfrågor som lyfts avseende kulturhistoria, stads- och landskapsbild, närhet till Fortums anläggning med mera kan hanteras på ett bra och tillfredsställande sätt. Ett bevarande av fackverkskonstruktionen i den befintliga gasklocka 3 med inrymmandet av kulturell verksamhet står kontoret fortsatt väldigt positivt till.

2. Hur plansamrådet bedrivits

Plansamråd har hållits mellan den 2 november och den 7 december 2010. Planförslaget har visats i Tekniska nämndhuset, Östermalms bibliotek och Hjorthagens bibliotek under samrådstiden samt skickats ut till berörda remissinstanser, sakägare samt intresseföreningar. Samrådsmöte i form av öppet hus hölls lördag den 13 november kl 10-14 i Norra Djurgårdsstaden Innovation, Hangövägen 19.

3. Länsstyrelsen

Länsstyrelsen påpekar att planområdet ligger knappt 200 meter utanför Kungl. Nationalstadsparken, Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården, som är utpekad som riksintresse enligt 4 kap. 1 och 7 §§ miljöbalken (MB). Planområdet ligger inom område som utpekats som riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § MB, Stockholms innerstad med Djurgården, samt inom gasverksområdet och i relativt nära anslutning till Abessinien, båda utpekade värdekärnor i riksintresset. Planen berör Stockholms siluett, vilken pekats ut som ett övergripande värde för riksintresset.

Landskapen kring Brunnsviken och Fiskartorpet pekas ut av Länsstyrelsen som särskilt viktiga i Kungliga nationalstadsparken. Med hänsyn till den påverkan som ersättningsbyggnaden för gasklocka 4 kan förväntas få på nationalstadsparken behöver planhandlingarna och MKB kompletteras för att en slutlig bedömning ska kunna göras huruvida påverkan är förenlig med de skyddsbestämmelser som finns. Förslagets omfattning är sådan att påtaglig skada inte kan uteslutas.

Länsstyrelsen anser vidare att riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården kommer att påverkas av planen. Mot bakgrund av planens läge inom riksintresset på relativt stort avstånd från innerstaden, gasverksområdets arkitektonisk robusta karaktär och de relativt sett höga ambitionerna för bevarande av kulturvärden inom området i övrigt gör Länsstyrelsen bedömningen att den nya byggnaden bör kunna uppfattas som ett möjligt tillägg till stadens siluett. Planhandlingarna och MKB behöver emellertid kompletteras. En fördjupad analys av byggnadens inverkan på riksintresset såväl avseende närmiljö som stadslandskap i stort behövs.

Byggnadens mått, proportioner och gestaltning behöver studeras djupare för att besvara frågan om rätt byggnad på platsen liksom om dess inverkan på omgivningen är acceptabel. Ytterligare dialog om ett bearbetat förslag innan utställningen av detaljplanen föreslås.

4. Lantmäterimyndigheten

Avstämningar inför samråd har hållits med Lantmäterimyndigheten rörande frågor om fastighetsbildning och gemensamhetsanläggningar. På plankartan bör gemensamhetsanläggning för garage ges en beteckning inför utställning.

5. Sakägare

Erik Mossberg, Wenströmsvägen 8, skriver att de är flera boende i området som är väldigt positivt inställda till planerna för området i allmänhet och för gasklocka 3 och 4 i synnerhet. Det vore jättekul om planerna kunde realiseras i deras nuvarande form.

Gunnar Fries, Artemisgatan 33, anser att en så gigantisk byggnad skulle påtagligt skada det historiska landskapets natur- och kulturvärden. Den passar inte heller in i det småskaliga och till stora delar k-märkta Hjorthagen. Dessutom är gasklocka 4 k-märkt och borde inte få ersättas med annat än något snarlikt eller möjligen som harmoniserar med Bobergs gamla klockor. Arkitekturen, den sönderbrutna fasaden, gör ett oroligt och aggressivt intryck och blir ihop med storleken som ett visuellt knytnävsslag i ansiktet. En skyskrapa skulle kasta ny skugga över många bostäder i Hjorthagen och ännu mer över planerade bostäder efter Husarviken samt över Bobergs klockor.

Harald Cavalli-Björkman, Artemisgatan 73, är helhjärtat positiv till planerna för den nya höga byggnaden av flera anledningar. Byggnaden är ett utmärkt sätt att markera den nya stadsdelen Norra Djurgårdsstaden.

Byggnadens utformning känns unik och nydanande och tillsammans med Kaknästornet skapar det en bra symmetri som ramar in stadsutvecklingsområdet från norr till söder. Byggnaden, upplyst inifrån av sina hundratals boende, istället för gasklockans svarta siluett under årets mörkare period kommer vara upplyftande och rogivande samt skänka trygghet då man promenerar omkring sent i ett folktomt Hjorthagen. Förödande att på något sätt minska de arkitektoniska ambitionerna genom att sänka höjden eller förändra den föreslagna utformningen. Enda önskan till förändring är att få en enklare och rakare anslutning från Artemisgatans norra del till gasverksområdet i form av trappa eller stig med cykelväg.

Henrik Sjöberg, Älvkarleövägen 22, anser att det är ok med höghus och nybyggnation runt Hjorthagen men inte att röra grönområdena på Hjorthagsberget och garagen vid Abessinien.

Karl-Örjan Norheden, Wenströmsvägen 5, anser att projektet får nog med bostäder genom att bygga ett högt hus och därmed bör lämna fler grönområden orörda, tex Duschparken, garagen vid Abessinien samt kullen vid Ahlsellvägens slut.

Kicki & Christer Langseth, Wenströmsvägen 5, har i alla sammanhang pratat för Duschparkens stora värde för hjorthagsborna och de nya invånarna i Djurgårdsstaden. Efter att etapp 1 och 2 av Djurgårdsstaden har godkänts, dyker skrapan upp som drastiskt förändrar förhållandena, särskilt för de närbelägna punkthusen i etapp 2 och Duschparken. De 1500 invånarna i skrapan får Duschparken som sitt omedelbara grönområde. Vi tror inte att denna fina skärgårdsrest tål en sådan anstormning, utan att den snabbt kommer slitats ned. Vi vet att vid visst väder drar röken från Värtaverkets skorstenar alldeles över gasklockan och kommer alltså träffa en 70m högre skrapa och undrar hur det går ihop med miljöprofilen för området?

Peter Comstedt, Artemisgatan 81, tycker inte att det bostadshus som skall ersätta den yngre och högre gasklockan skall vara högre än vad gasklockan är idag. Byggnaden är tillräckligt hög som den är med tanke på att den ligger så högt i naturen.

6. Privatpersoner

Ann Silverstolpe, Dianavägen 13, har mycket svårt att förstå hur någon kan tycka att den nya höga byggnaden smälter in i miljön här i Hjorthagen. Inte nog med att man vandaliserar omgivningen i Hjorthagen utan hela Stockholms landskapsbild. Det är ett dyrt och onödigt ingrepp i en k-stämplad miljö. Enkelt uttryckt "ett visuellt knytnävsslag". Den enda symbol den ev. skulle tänkas bli är ett kapitalistiskt monument, med stort m, ett exklusivt reservat. Vore det inte rimligt att man också tog med i bedömningen i vilket sammanhang och grannskap som denna s.k arkitektur tar plats? Pinnen tar inte bara ett visuellt utrymme utan den tar ett visst antal m² i anspråk och dessutom krävs stort kringområde som inkräktar på den s.k spridningsvägen från södra till norra Djurgården som krymper och skärs av här och där. Sen flera år tillbaka häckar ett

tornfalkspar på en av gasklockans ringar och berguven använder gasklockan i skymningen och gryningen som spel och lockplats.

Ann-Caroline Mörner, Älvkarleövägen 15, anser att ett så högt hus är mycket starkt förfulande av stadsbilden. Detta hus skulle försämma livskvaliteten för alla de som nu bor i Hjorthagen samt även för de som kommer att bo i de lägre husen i den nya så kallade Norra Djurgårdsstaden. Vid en eventuell brand i ett så högt hus finns inte möjlighet att rädda människor som blivit inestängda i lägenheter högt upp, och det går inte heller att släcka en eldsvåda i ett så högt hus. Husets föreslagna höjd överstiger den nuvarande gasklockans höjd med flera tiotals meter, varför siluetten kommer att förändras betydligt. Förberedande markarbeten har påbörjats innan detaljplanen fastställts.

Annette Fahlsten, Nybohovsgränd 8, anser att den föreslagna höga byggnaden inte passar ihop med Bobergs gasklockor som är plastiskt utformade i tegel. En byggnad som skall synas tillsammans med befintlig arkitektur måste vara stram och enkel för att inte slå ihjäl den äldre arkitekturens formspråk. Den föreslagna byggnaden är helt okänslig i sitt sammanhang. Den ser larvig ut och bör inte byggas.

Birgitta Åberg, vill som gammal Hjorthagsbo protestera mot det planerade höghusbygget som skall ersätta gasklocka 4. 170 våningar är alldeles på tok för högt och tar mycket plats i förhållande till naturomgivningen. Likaså är farhågorna stora kring servicen i Hjorthagen såsom bibliotek, vårdcentral, parkering etc.

Björn Gustafsson, Nimrods gatan 9, anser att tornet inte skall byggas. Tornet är en prestigebyggnad för att imponera på besökande i Stockholm som inte ger bidrag till att lösa bostadsbristen annat än för extremt välbärgade. Det förväntas inte bidra till att öka underlaget för nedläggningshotad service i Hjorthagen. Tornet är ett högriskprojekt vilket kan innebära katastrofala ekonomiska missbedömningar från stadens sida. Ekologiskt innebär tornet ytterligare strypning av spridningszoner för Nationalstadsparken och skuggning av omgivande naturområde. EUs energi- och klimatmål för hur näranollenergihus kan uppnås måste redovisas.

Cecilia, anser att gasklocka 4 ligger i ett hörn av Ekoparken men är framför allt ett befintligt bostadsområde och inte ett industriområde så som det blivit omnämnt i media. Nya bostadshus borde därför samspara bättre med det befintliga bostadsområdet. Ett mer konstruktivt fokus på natur i arkitekturen efterfrågas, en återspeglings av det utlovade "miljömässiga boendet" i motsats till den "återspeglings" av gasverkets forna betydelse. Det linjära och uppkäftiga bygget riskerar att bli ett stressande inslag i parken och uppfattas som hårt och kallt, strikt, exploaterat, hetsigt och otryggt. Stadens ambition att pröva ny bebyggelse ter sig som ett experiment i den grönskande miljön intill äldre bostäder. Dels valet av oerfarna bostadsarkitekter, dels stadens egen ambition att pröva ny bebyggelse i ett naturnära och känsligt läge antyder en oansvarig iver och experimentlusta. Den föreslagna byggnaden saknar integritet.

Elisabeth Edsjö, Jakobs steg 4 Hägersten, anser att planen bör omarbetas radikalt. Det är inte rimligt med en byggnad med sådana proportioner i detta kulturhistoriskt intressanta läge. Det är heller inte rimligt med ett bostadshus med dessa mått och denna utformning.

Elisabeth Spens, Wittstocksgatan 28, anser att det är bra med kultur i gasklocka 3 och att det kan byggas bostäder i gasklocka 4, men inte höghus. Är emot en skyskrapa som inte passar in och dominerar för mycket.

Erik Nordenhake, Östermalmsgatan 61, ställer sig högst positiv till den planerade bebyggelsen vid gasklockorna. Utformningen är helt unik framförallt med tanke på den föreslagna V-planeringen av lägenheter. Stockholm har enligt många legat efter vad gäller samtida utveckling inom arkitektur och detta bygge är ett stort steg i rätt riktning för att visa att Stockholm är och ska vara en stad i världsklass med intressant och bra arkitektur. På grund av bostadsbristen behöver vi bygga högre än vi är vana vid. Höghuset samt de kringliggande kulturaktiviteter som planeras kommer bli ett landmärke och magnet för området samt utgöra ett spännande och välkommet inslag i stadsbilden.

Erling Otter, Kampementsgatan 30, säger nej till mastodonthuset i Hjorthagen så ni slipper skämmas inför barn och barnbarn. Tråkigt att behöva förklara för turister m.fl. att ni har förstört Stockholms stora turistvärden.

Eva Englund, Krångedevägen 1, protesterar på det bestämdaste mot den enorma exploateringen. Ett 170 m högt hus passar absolut inte in i det lågbebyggda Hjorthagen och i närheten till Nationalstadsparken. Turister kommer inte till Stockholm för att titta på höghus, man måste värna och Stockholms miljö och topografi. Man kan inte bygga i alla grönområden som finns. Alla kan inte bo i Stockholm.

Gerd Spens, Kristinehovsgatan 16, protesterar mot det höga omänskliga bostadstornet. Vill inte se det överallt i stan till och med i Hagaparken när man vill ha lugn och ro. När barn ska hem och kissa ska det vara max 5 våningar. Föräldrarna ska ha ropavstånd till sina barn.

Gunn Berglund, bekymrar sig verkligen över en del positiva utrop från anhängare av bygget av en ny skyskrapa. Det förefaller som om debatten "för" eller "emot" stannar på ett teoretiskt/estetiskt plan. Som om det bara handlar om huruvida byggnaden passar in i omgivningen eller ej. Det borde handla mer om den miljöpåverkan som en anstormning av människor och trafik i området kommer att utgöra. Lägg inte pengar och energi på skrytbyggen.

Hans Schönthal, Motalavägen 3, bor inom synhåll av den stora gasklockan och tycker att det nya huset blir för högt och att den ursprungliga höjden av gasklockan vore lagom. Eftersom gasklockan ligger på en liten kulle kommer kommunikationer och tillgänglighet bli ett problem. Ett så stort bygge måste byggas av en etablerad byggare eller en förening av flera stora och kända byggherrar. Vad har Oscar Properties för meriter till ett sådant bygge?

Harry Hattara, Ahlsellvägen 6, anser att det är viktigt att bevara naturen runt höghuset. De nuvarande garagen i närområdet bör få finnas kvar och inte bli aktuella för byggande.

Helena Adolphson, Hälsingegatan 13, vill med enfaset protesterat mot rubricerade förslag till detaljplan. Den innebär att stadsbildmässiga värden liksom kulturhistoriska värden allvarligt skadas av de föreslagna förändringarna. Sättet att bygga rimmar illa med ett hållbarhetsperspektiv. Det 170 meter höga Hjorthagstornet skulle negativt påverka stadsbilden såväl inifrån Stockholm, som från Hagaparken och Lidingö och dominera över den befintliga bebyggelsen i Hjorthagen samt den planerade bebyggelsen i Norra Djurgårdsstaden och över hela Norra Djurgården. Byggnaden utgör en högst påtaglig skada för både riksintresset Nationalstadsparken och riksintresset Stockholms innerstad och är inte förenlig med vare sig varsamhetskraven i PBL eller MB. De bilder som är bilagda samrådsunderlaget är manipulativa och ger ingen som helst information om kameravinklar och Hjorthagstornets verkliga omfång och höjd framgår inte. Det måste vara en skyldighet för Sbk att se till att illustrativa och rättvisande visualiseringar framställs inför alla detaljplaneförslag så att såväl våra folkvalda som medborgare ska kunna förstå konsekvenserna av ett detaljplaneförslag. Gasklockan har en arkitektonisk utformning som avspeglar dess funktion. Jag vill bestämt påstå att man inte återspeglar den ursprungliga byggnaden om man i dess ställe uppför en byggnad med samma diameter men med dubbel höjd, och som ska rymma en annan verksamhet. Jag hyser också stora tvivel att det är möjligt att bygga funktionella och miljövänliga bostäder i en sådan volym.

Helena Friman, Margaretavägen 60 Enskede, anser att den föreslagna ”märkesbyggnaden” i Hjorthagen är alldeles för hög. Den kommer att dominera siluetten överallt ifrån, den kommer att synas ända utifrån ytterskärgården, i sommarnattens skärgårdslandskap kommer det lysande röret att sticka upp. Det är kanske inte fel att bygga ett högt bostadshus i det gamla gasverksområdet i utkanten av innerstaden, men det ska vara ett vackert bostadshus, inte nödvändigtvis runt. De gamla gasklockornas sköna rundning räcker mer än väl, med bra lägenheter för folk utan speciellt anmärkningsvärt goda inkomster att bo i.

Jan-Harry Johansson, Untravägen 29, har under alla delar av den pågående processen för att skapa ny bebyggelse med tillhörande vägar intill nuvarande Hjorthagen motsatt sig intrång i Hjorthagsparken som skadar dess naturvärden och dess funktion som spridningsväg mellan Nationalstadsparkens norra och södra del. Om det väsentliga vore att bevara landmärkets volym i stadens siluett borde den skyddade gasklockan få stå kvar ograverad eller att åtminstone det yttre höljet kvarstår med annan användning. Förslagsvis garage. De som skulle ha råd att flytta in i huset kommer från en helt annan samhällsklass än oss som nu bor i det lilla lokalsamhälle som Abessinien utgör. Tornet skulle då främst fungera som klassmarkör. Det är svårt att tro att enbart vartannat av dessa nya hushåll skulle hålla sig med bil. Redan idag infartsparkerar många Lidingöbor på lokalgatorna i Hjorthagen. Innan några fler beslut fattas måste faktiska mätningar av luftkvaliteten på hög höjd göras, lämpligen från gasklockans tak.

Jan Molander, anser att den befintliga gasklockan skulle innebära ett problem i ett nytt bostadsområde och att det inte blir bättre med ett bra mycket högre bostadshus på samma plats. Höga hus är dyra att bygga och sköta, alstrar mycket trafik samt skuggar och drar ner hård vind till marknivå. Hur fungerar denna kolossala skapelse ihop med området den skulle ligga i? Man kan förstå sådana hus i Hongkong med uppenbar markbrist men inte här. Skalan liknar inget tidigare i Stockholm. Den blir abstrakt och omänsklig. Det borde finnas en försiktighetsprincip i stadsbyggandet liksom vid annan form av riskbedömning.

Karin Lidmar, Östermalmsgatan 28, anser att ett nytt högt hus i Hjorthagen kan bli en ny intressant orienteringspunkt när gasklockan rivs. Men att det ska ha gasklockans planform är knappast motiverat från bevarandesynpunkt så som antyds särskilt inte om det blir dubbelt så högt. Tvärtom kan det nya huset trivialisera de kvarvarande klockorna. De blir små pittoreska leksakshus i stället för de kraftfulla gamla industribyggnader de är idag. En krystad anpassning till den intressanta kulturmiljön tas alltså som förevändning för högsta möjliga exploatering. Varför inte istället utgå från gasklockans höjd på 90 meter och göra ett vackert slankare bostadshus som korresponderar mot Wennergren center, Folksamhuset och de enstaka höga hus som kan finnas i Stockholms periferi utan att störa stadens vackra siluett. Ett nytt hus ska rimligen formas utifrån det bostadsbehov som faktiskt föreligger, lokalt i Hjorthagen och i Stockholmsregionen som helhet.

Kerstin Markselius, Nimrods gatan 9, säger absolut nej till glasmastodont på berget. Ok till ett hus som ser ut som gasklockan, men absolut inte bredare och högre. Huset kommer inte tillföra Hjorthagen något, men förstöra det lilla som finns kvar av spridningsvägar. Men ett hus lika stort som gasklockan är bra förutsatt att punkthusen nedanför berget inte byggs, det är en viktig spridningsväg. Är mycket kritisk till samrådet i november. Varför var det så långt borta från Hjorthagen? Svårt att ta sig från Hjorthagen till Hangövägen. Är planerna på höghus vid Ropsten nu helt borta?

Kerstin Wickman, Ålstensgatan 103, Bromma samt Eie Herlitz, Svartviksslingan 73, Bromma, protesterar mot förslaget att ersätta den höga gasklockan 4 i Hjorthagen med ett dubbelt så högt och mycket tjockt bostadshus som kommer att förstöra upplevelsen av de övriga gasklockorna, som därmed blir visuellt minimerade. Upplevelsen blir dessutom förödande för Stockholms stadssiluett. Utgå istället från gasklockans höjd på 90 meter och gör ett slankare hus som korresponderar mot Wennergren center, Folksamhuset och de enstaka höga hus som kan finnas i Stockholms periferi utan att störa stadens vackra siluett.

Lars Edvall, Smedsbacksgatan 18, yrkar att i första hand bevara gasklocka 4 eller bygga om till bostäder med oförändrat fasadmateriäl. I andra hand att byggnaden som ska ersätta gasklocka 4 får samma höjd som den nuvarande gasklockan. I tredje hand att byggnaden som ska ersätta gasklocka 4 får byggas högre än nuvarande gasklocka men att höjden på den nuvarande markeras i den nya byggnaden. I övrigt samtycks till förslaget.

Marja Witt, Nordenskiöldsgatan 82, Djurgården, protesterar mot bygget av ett höghus och anser att gasklockorna bör bevaras så intakta som möjligt. Om gasklockorna ska byggas om, ska endast bostäder tillåtas med så många våningar att stadsbilden och Stockholms siluett inte störs, inte högre än vad klockorna är idag. Vilka garantier finns det att byggherren verkligen gör verklighet av planerna? Byggs det så bör detta göras varsamt och bevara så mycket av den befintliga marken och naturen runt omkring som möjligt. Staden behöver fler bostäder i form av hyresrätter till våra unga, så om det blir många små lägenheter så vore det bra för framtida generationer.

Mike Carrier, Vaxholm, anser att en sådan mycket hög symbolbyggnad naturligtvis kommer att jämföras med andra spetsbyggnader såsom Fosters kontorshöghus i Frankfurt och London, så kallade "ecological highrise". Detta torn, som symbol för Norra Djurgårdsstaden, bör innehålla förutom avancerad miljöteknik även tänk om framtidens hemma- och fritidsliv. Är förslaget byggherre eller andra finansiärer beredda att bekosta sådant förarbete? Min uppfattning är att en mer lämplig bebyggelse på denna mark skulle vara 3st enkla urbana höghus innehållande små och mycket små lägenheter.

Nina Hjerpe, Sturevägen 5 Järfälla, med 3 namnunderskrifter, anser att det är väldigt viktigt att man ska bevara alla stora träd och naturen som finns däromkring.

Patric Nilsson, ser mycket positivt på att detta byggs, men har några synpunkter på områdets och byggnadernas utformning. Önskar att den var högre, eftersom den är ganska bred gör den låga höjden att den ser för stubbig ut. Ser gärna någon typ av spira på toppen eller mer spetsig arkitektur. Det är av oerhörd vikt att en utsiktsplats öppen för allmänheten läggs i toppen på skyskrapan. Gasklocka 3 bör rivas och ersättas med ytterligare ett relativt högt hus som komplement till gasklocka 4 och innehålla konsthall och hotell. Den låga parkeringsnormen är oerhört positiv.

Richard Allard, Östra Varvsgatan 4A, är positiv till att man bygger ett högt hus i Värtan. Många tycker om att bo i höghus och som solitär kan en hög byggnads arkitektur ge intressanta intryck på långt håll. Herzog & de Meurons förslag till byggnad är bra och ovanlig i den lilla skalan i den mening att lägenheterna ligger som kuggar, vilket ökar ljusinsläppet. Frågan är dock om det ökade ljusinsläppet är optimalt om man jämför med den ökade energiåtgången som krävs. Enligt min mening avviker höjden på byggnaden så avsevärt mot gasklockan att det ändå blir en ny siluett. Mitt spontana helhetsintryck av Herzog & de Meurons förslag till byggnad är inte bra. Man får en känsla av att huset är stubbigt, klumpigt. Huset måste göras smalare eller högre, eller både och. Åtgärder kan vara att föra tornet smalare uppåt, lägga på fem-sex våningar i minskande yta så att en topp bildas samt förskjuta ytterväggarna på våningarna så att tornet blir litet spetsvårigt.

Robert Radon, Drakenbergsgatan 8, Södermalm, anser att det är en oerhört bra idé. Husets fasad är mycket intressant och vacker och höjden kan gärna utökas. Instämmer med kontorets kommentar om att ett lägre höghus skulle ge ett avhugget och stubbigt intryck. Höghuset bör

kompletteras med ytterligare ett höghus i närområdet då endast ett hus ger ett ensamt intryck.

Stefan Mattsson, Rättari vigs väg 18, Vällingby, är väldigt positiv till planen och hoppas innerligt att huset byggs. Det är på tiden att någonting spännande händer i Stockholm. Kan detta bli Stockholms första riktiga skyskrapa? Stockholm är inte Bullerbyn.

Viveka Petré Holmgren, Karlaplan 3A, är mycket tveksam till att ett så högt hus ska ersätta gasklocka 4. Nog kan väl skickliga och världskända arkitekter rita ett modernt och intressant "landmärke" som inte så till den grad förändrar den inre stadens skala, och det just vid Nationalstadsparken.

7. **Intresseföreningar m.fl.**

Djurgårdens hembygdsförening, motsätter sig bestämt att den föreslagna planen antages. Gasklocka 4 med sin dominerande och karaktäristiska form speglar och manifesterar stadens framsynta utnyttjande av den tekniska utvecklingen under en viktig period i stadens liv. Ett första alternativ för användningen av det aktuella detaljplaneområdet måste därför vara att finna och utveckla tänkbara möjligheter för återanvändning för en med denna inriktning ombyggd gasklocka 4. Miljökonsekvensbeskrivningen bör kompletteras med den information som krävs för att bedöma konsekvenserna för miljön av en markanvändning som var helt okänd vid tiden för upprättandet av programmet för Hjorthagen. Ett särskilt avsnitt för beskrivning och bedömning av samrådsförslagets påverkan på kulturmiljön saknas helt i Fördjupnings-PM av MKB. Även om projektets påverkan på Nationalstadsparken och på kulturmiljön indirekt och flyktigt berörs så saknas den särskilda och sakkunniga analys av påverkan som krävs mot bakgrund av dessa frågors stora betydelse för tillåtlighetsprövningen av samrådsplanen. En MKB för ett planförslag som underlåter att redovisa dess påverkan på riksintressena kan givetvis inte godtas. Den måste avvisas och omarbetas från grunden. Det är fel att påstå att den valda lösningen bevarar gasklocka 4's volym i stadens siluett. Det i planförslaget ingående bostadstornet är volymmässigt helt väsensskilt från gasklocka 4 och måste bedömas på egna meriter. Tornet utgör ett nytt främmande element i Nationalstadsparken, påtagligt även nattetid. Upplevelsen av och utblicken inifrån gasverksområdet mot Bobergs vackra och byggnadsminnesskyddade gasklockor förändras också helt när bostadstornet introduceras. Den befintliga gasklockan, som med sin helt slutna karaktär och de för betraktarna okända måttförhållandena, utgör en neutral, men traditionsmättad bakgrund till och fortsättning på Bobergs gasklockor. Bostadstornet däremot, signalerar indirekt med de kända skalmått som ges av fönster och andra mer vardagliga objekt sin kolossala och områdesfrämmande skala. Det i kraftig relief utformade tornet förminskar Bobergs stolta tegelbyggnader på ett förödande sätt. Frågeställningarna kring detaljplaneområdet och den framtida användningen av gasklocka 4 är alltför komplexa och svårbedömda för att avgöras på det idag befintliga underlaget. Djurgårdens hembygdsförening menar att det här krävs såväl tid för eftertanke som utrymme för nytänkande och föreslår därför att detaljplanarbetet

tillfälligt avbrytas till dess en tänkbar återanvändning av gasklocka 4 utretts på ett tillfredsställande sätt.

Djurgården-Lilla Värtans miljöskyddsförening (DLV), 2 skrivningar, anser i första skrivningen inkommen 2 december 2010 att det primära syftet med en byggnad av denna storlek och i detta utförande inte är att förse marknaden med bostäder. Dess funktion är i första hand att utgöra ett monument. På ett monument ställs andra krav än på ett simpelt bostadshus. Det ska vara storslaget och iögonfallande, kostnaden är av underordnad betydelse samt att formen har företräde framför funktionen. Om tornet i Hjorthagen ska locka turister från när och fjärran kan det vara bra att ha viss kunskap om den globala konkurrensen. Endast den mycket naive eller mycket provinsialt sinnade kan inbilla sig att Hjorthagstornet kommer att lämna ett mätbart bidrag till turismen. Att bygga högt är inte ett självändamål. Skyskrapor framtvingades av höga markpriser. Kostnaden per våningsplan blir högre om man bygger på höjden istället för bredden. Med viss rätt kan hävdas att det föreslagna tornet är ett privat projekt, som inte kommer belasta skattebetalarna, men det är en sanning med modifikation. Skattebetalarna kommer givetvis att få svara för infrastrukturkostnaderna. Vad händer om kostnaderna drar iväg och byggherren inte kan fullgöra sina åtaganden? Staden kommer naturligtvis inte tillåta ett halvfärdigt hus i Norra Djurgårdsstaden. Vid bostadsbyggande bör en seriös arkitekt naturligtvis utgå från funktionen och låta formen följa denna. Så mycket bättre det vore för Stockholm om Sbk och Sbn istället lät sig inspireras av ett verkligt lyckat och uppskattat projekt från senare tid som S:t Eriksområdet. Kostnaden för brandsäkerheten belastar inte bara byggnaden utan också brandförsvaret eftersom ny utrustning behövs för att kunna bekämpa eldsvådor 170 meter upp i luften. En ganska anmärkningsvärd brist är energiåtgången med tanke på att Norra Djurgårdsstaden ständigt framhålls som ett blivande ekologiskt föredöme. Vi förväntar oss en snar redovisning av energiåtgången i det planerade tornet. Tornet torde komma att utgöra den sista spiken i kistan för den känsliga spridningsvägen mellan norra och södra Djurgården. Nollalternativet i MKB torde utgöras av en bevarad gasklocka eller på insidan ombyggd till parkeringshus. Därigenom skulle de stora underliggande parkeringsgarage som planeras inom Norra Djurgårdsstaden kunna tas bort och antingen sänka hushöjden 5 meter eller ta bort de hus som planeras i Hjorthagsparken, det ESKO-skyddade området eller det övriga strandområdet. Tillverkningen av cement är globalt den fjärde största utsläppskällan för koldioxid. Att bygga i betong är därför synnerligen olämpligt och går helt på tvärs mot klimatmålen. Staden måste skaffa sig tillfredsställande garantier för att inte skattebetalarna ska bli sittande med svarte Petter.

I den andra skrivningen inkommen 6 december 2010 föreslår DLV att gasklockan ska bli byggnadsminne och parkeringshus där alla garageplatser för bilar inom den planerade Norra Djurgårdsstaden utan vidare skulle rymmas. Om alla garage tas bort från befintlig planering inom Norra Djurgårdsstaden skulle hushöjden inom nybyggna antingen kunna sänkas eller skulle inplanerade hus i Nationalstadsparkens riksintresse, dess spridningsväg och värdekärnor kunna utgå. I Hjorthagen har man redan idag samlat garage till ett fåtal platser ganska långt från bostäderna men dessa skulle genom nya p-platser i gasklockan kunna kompletteras eller ersättas med daghem etc. Det bostadstorn som

planeras i stället för gasklocka 4 skulle hamna både i gränsen för Nationalstadsparken och intill den smala spridningsväg som planeras ersätta den forna breda gröna spridningsvägen i området mellan Hjorthagsparken och Nationalstadsparken. Samtliga bilder på tornet är för smalt redovisade. Märkligt är att tornet som skulle vara avsevärt högre än klockan nu av Sbk skulle kunna accepteras sett från Nationalstadsparken när inte gasklockan egentligen gör det. Tornet får betydande störande och negativ påverkan på omgivningen. Detaljplan är ännu inte tagen för de äldre gasklockorna och dess omgivningsskydd, som bör behandlas sammantaget för gasklocka 1-4 mot bakgrund av den antikvariska undersökningen. Det gröna landskapet mot Nationalstadsparken försvinner genom stadens vidlyftiga sanering från västra Hjorthagsparken samtidigt som Abessiniens riksintresse förkrymps. Gasverkets bebyggelse splittras och mycket av allt det som stadsmuseet tidigare föreslagit ska skyddas som riksintresse för kulturminnesvärden har redan förstörts. Ett höghus på platsen för den stora gasklockan inkräktar på miljön inte bara visuellt, staden tränger in i Nationalstadsparkens känsliga landskap runt Fiskartorpet och Kristinaladan. Därtill förändras hela Hjorthagsbergets västra del mot parken, stora delar sprängs bort och många ädellövträd med bland annat viktig spridningsväg för den bredbandade ekbarkbocken försvinner. Habitat för fridlysta grod- och kräldjur, som kräver våtmark förstörs och vattenbalansen rubbas genom omfattande exploatering. Den lägre gasklocka 3 anges rivas vilket staden redan gjort men den ska återuppföras med lokaler för kultur och service. Det är en bra lösning i samklang med kulturanvändning av Bobergs tegelgasklockor. Gasklocka 4 bör dock vara kvar.

Förbundet för Ekoparken, anser att Hjorthagstornet kommer att skada det historiska landskapets natur- och kulturvärden påtagligt, att det höga huset är sämsta tänkbara symbol för hållbart stadsbyggande, att miljökonsekvensbeskrivningen är så dålig att den inte kan läggas till grund för ett beslut samt att planen därmed bör avvisas. Det område som skadas tillhör hjärtlandet i det historiska landskapet inom Kungliga Nationalstadsparken. Hjorthagstornet kommer inte bara att vara synligt över hela Stockholms innerstad, och långt utanför, utan också sticka upp överallt i parken. Jämfört med de skador som Norra Djurgårdsstadens hittills antagna detaljplaner bereder Kungliga Nationalstadsparkens biologiska mångfald genom att klippa av en strategiskt viktig spridningsväg är de skador av samma slag som den föreliggande detaljplanen skapar mindre omfattande. Men de lägger till ytterligare skador på spridningsväg som idag är helt avklippt. Det föreslagna höghuset blir en plump i protokollet när det gäller hållbart byggande. Det blir ett extremt energikrävande hus. Tillhörande MKB saknar alternativ till det föreslagna projektet och är undermålig. Rimliga alternativ för gasklockorna som bör undersökas är att:

- bevara gasklockorna 3 och 4 som en del i ett industriminne, som omfattar helga gasverket, Bobergs och de moderna gasklockorna.
- bevara gasklockorna 3 och 4 exteriört och bygga om dem invändigt för annan användning.
- bygga men på ett annat sätt, till exempel hus som smälter in i parken och den övriga bebyggelsen. Ett sätt att stärka sambanden med befintliga Hjorthagen.

- riva gasklocka 4 för förstärkning av grönstrukturen och den svaga spridningsvägen.

Föreningen Södermalmparkernas vänner, anser att tornet skulle förrycka det historiska landskapets proportioner och påtagligt skada upplevelsen av Kungliga Nationalstadsparken både på nära och på långt håll från Hagaparken, Brunnsviken och Norra Djurgården samt hela Stockholmsområdet i övrigt. I skymning och mörker skulle det bli en ljusförorening i det historiska landskapet, synligt på långt håll och ytterst påtagligt i Kungliga Nationalstadsparken norr om Husarviken och i riksintresset Abessinien. Avsaknaden av alternativ är påtaglig. Nollalternativet är ju inget alternativ utan ett status quo, som redan passerats med alla ingrepp i området. Ett förslag vore att bygga om gasklocka 4 till parkeringsgarage, som DLV påpekat. Ta reda på hur andra länder återanvänt sina gasklockor. Rivs ändå klockan kan man också tänka sig att plantera och förstärka spridningsvägen istället för att bygga där. En annan möjlighet är att bygga bostäder, men inte högre än klockan är idag, och ta bort punkthusen i Hjorthagsparken och flytta förskolan närmare lekparken. Det behövs en barnkonsekvensutredning för hela Norra Djurgårdsstaden Västra tillsammans med gasklockområdet som tar sin utgångspunkt i det närområde barnen skall bo i. Användningen av gasklocka 3 för kulturellt ändamål är utmärkt.

Föreningen Östermalm, ser positivt på förslaget att gasklocka 3 bevaras, att gasklocka 4 rivs och ersätts med en ny byggnad och att en lekpark planeras i området. Däremot bör höjden minskas betydligt. Ett så högt hus skulle få mycket negativ påverkan på stadsbilden och Nationalstadsparken. Föreningen besökte platsen och alla var överens om att ersätta gasklocka 4 med ett bostadshus, men att det föreslagna är alldeles för högt. Risken med att bygga så högt är att det kan bli prejudicerande. Bostadshuset bör minska med 11 våningar till 130 meter för att det inte ska inkräkta menligt på stockholmssiluetten och samordnas med höjden på Tors torn. Planbestämmelser om att området inte får stängslas in samt att burspråk och balkonger inte får byggas bör införas.

Hyresgästföreningen Östermalm, anser att i en tid av stor bostadsbrist i Stockholm bör stadsplanerare i första hand fokusera på att bygga bostäder för de människor som behöver dem, nämligen de som står utan. På Östermalm råder det brist på billiga hyresrätter, denna bostadsform behöver därför omgående utvecklas i detta område. Vi tror att projektet sänder fel signaler till stadens invånare, genom att det uteslutande riktar sig till de allra mest välbeställda i samhället, och därtill baseras på ett utplånande av ett befintligt och mycket värdefullt landmärke, samtidigt som förslaget hotar att skada den biologiska mångfalden i sitt närområde. Tillstyrker att gasklocka 3 skyddas, men tar i övrigt avstånd från detta stadsplaneprojekt som har segregering ambitioner och som hotar Stockholms kulturarv och mångfalden i den känsliga Nationalstadsparken, och som dessutom avser att överlåta en del av stadens mark till ett privat byggbolag. Vi rekommenderar att den ursprungliga idén att renovera den befintliga gasklockan återupptas, med stor hänsyn till omkringliggande miljö och med fokus på hyresrätter och bostäder för dem som saknar någonstans att bo.

Kommittén för den Gustavianska Parken, begränsar kritiken till den föreslagna nybyggnadens inverkan på Kungliga nationalstadsparken och i synnerhet på Brunnsvikens landskap samt frågan huruvida denna inverkan medför påtaglig skada på parkens natur- och kulturvärden. Miljökonsekvensbeskrivningens avsaknad av metodik och stringens i vad avser nybyggnadens verkan i stads- och landskapsbilden diskvalificerar den som bedömnings- och beslutsunderlag. Eftersom den förutskickade utredningen om ”byggnadshöjdens och dess eventuella konsekvenser för stads- och landskapsbild och riksintressen” uppenbart inte har kommit till stånd på vägen från startpromemoria till samrådsförslag, utgår vi från att en sådan utredning prioriteras i planprocessens nästa skede. Den föreslagna nybyggnaden kommer att inverka på landskapsupplevelsen inom snart sagt varje del av Norra Djurgården. Planförslaget innebär en så negativ påverkan av landskapsupplevelsen att nationalstadsparkens natur- och kulturvärden kommer att lida påtaglig skada i miljöbalkens mening. Det 170 meter höga tornet hotar det gestaltade och associativa landskapets visuella och symboliska balans, som för framtiden skulle bli den helt dominerande blickpunkten i den gustavianska landskapskompositionen i området kring Haga-Brunnsviken.

Nätverket Yimby, ställer sig fortsatt mycket positiva till att området vid det gamla gasverket utvecklas och omgestaltas till en ny stadsmiljö för Stockholmare. Det aktuella projektet, en arkitektoniskt intressant skyskrapa på platsen för dagens gasklocka, blir en tydlig markör i staden. I mötet mellan den gamla industriarkitekturen och den nya skyskrapan kommer mycket positiva arkitekturvärden uppstå. Det är mycket positivt att inom ramen för detta projekt inte enbart planeras för en funktion utan flera. Vad gäller gasklocka 3 så är det viktigt att förutsättningar och stadsbild noggrant studeras. Dagens konstruktion i gasklocka 3 uppfattas inte som välkomnande även om den har potential att bli något bra, med en del omgestaltningsarbete, till skillnad från dagens gasklocka 4. Det är mycket positivt att det i den planerade skyskrapan planeras en publik yta i byggnadens översta våningar. Byggnaden behöver vara högre än dagens gasklocka för att skapa en god och uppskattad arkitektur. Vi upplever dock fortfarande att byggnaden kan uppfattas som något stubbig och det är ytterst viktigt att den inte blir lägre. Det omgivande stadsrummet är inte fullt lika bra utformat. Planen behöver kompletteras med minst ett genomgående stråk och ansluta tydligare till ett tydligt gaturum i någon riktning.

Samfundet S:t Erik, anser att det inte kommer att gå att röra sig någonstans i Nationalstadsparken utan att ha den föreslagna byggnaden i blickfånget. Samfundet avstyrker den höga byggnaden i samrådsförslaget. Byggnaden skulle med sin framträdande plats i stadslandskapet dominera stadsbilden på ett oacceptabelt sätt såväl i innerstaden som över Nationalstadsparken samt på ett icke godtagbart sätt ta loven av Ferdinand Bobergs säregna gasklocka. Samfundet förordar i första hand alternativet med att bevara gasklocka 4 och inreda den med bostäder och instämmer med stadsmuseets bedömning att gasklockorna tillsammans utgör en unikt sammanhållen industrimiljö som bör bevaras till eftervärlden. Om det visar sig att gasklocka 4 inte är möjlig att bevara bör ett nybyggnadsalternativ inte överskrida den nuvarande gasklockans höjd.

Svenska turistföreningen Stockholmskretsen, anser att en 170 meter hög byggnad skulle förstöra Stockholms världsberömda och unika låga horisont. En hög byggnad skulle legitimera fler höghus och göra Stockholm till vilken världsstad som helst. Nationalstadsparken berörs mycket negativt. Den gröna passagen för natur- och djurliv, rekreation m.m. mot Hjorthagsparken berörs negativt av en hög byggnad. En hög bostadsbyggnad berörs av rökplymer från Värtaverket och skulle därmed vara mycket olämplig. Bullret från Värtahamnen gör det mycket olämpligt med en hög byggnad. Områdets arkitektoniska kvaliteter skulle förstöras av en 170 meter hög byggnad.

Vänsterpartiet Östermalm – Värtan, anser att programmet som finns för Norra Djurgårdsstaden svarar mot en stark angelägenhet att bygga fler bostäder i Stockholm. De områden som valts har vi bedömt som synnerliga lämpliga för bostadsbebyggelse. Med detta projekt ser vi dock att ett nytt element tränger sig in i planeringen. Vi ser inga arkitektoniska idéer som motiverar det tänkta bygget. Noterar med stor tillfredsställelse att gasklocka 3 bibehålls och inreds som konsthall. Planeringen av det tilltänkta skyskrapebygget bör stoppas och göras om till något som bättre smälter in i omgivningen och gärna bygger vidare på gasklockornas spännande formspråk och industriella uttryck. Den fortsatta utvecklingen av Norra Djurgårdsstaden bör innehålla ett program för kultur, fritid och friluftsliv. Ett ökat medborgarinflytande i den fortsatta processen påkallas.

8. Remissinstanser

AB Storstockholms lokaltrafik, planerar för att öka tillgängligheten i området med stadsspårväg. Tunnelbana och bussar i närområdet gör att tillgängligheten är god. Kopplat till den ökade befolkningen så planerar SL för utökad busstrafik på närliggande Gasverksvägen inom de närmsta åren. Nya hållplatser kommer att anläggas på Gasverksvägen strax nordöst om planområdet. SL förutsätter att Stockholm stad samråder om förutsättningarna för busstrafiken och den eventuella framtida spårvagnstrafiken.

Fortum Distribution AB, anför att plats för ny elnätstation erfordras för strömförsörjningen av område. Planen måste kompletteras med u-område för kommande elledningar.

Fortum Värme samägt med Stockholm stad, är, i princip, positivt inställt till en ny detaljplan för Norra Djurgårdsstaden och angränsande områden, som medger högre bygghöjder än idag. En högre byggnad än Värtaverkets befintliga skorstenar innebär dock att rökplymen vid vissa vindriktningar kommer att träffa den föreslagna byggnaden. Antal dagar med synlig plym som träffar huset, eller frekvensen med risk för luktproblematik, har inte beräknats eller bedömts.

Värtaverkets utsläpp med rökgaserna har genom förbrännings- och reningsteknik reducerats vilket i kombination med höga skorstenar medför att den omkringliggande bebyggelsen och dess innevanare inte påverkas av verksamheten. Beräkningar visar att haltbidragen är så små att verksamheten inte motverkar att miljökvalitetsnormer uppfylls.

Fortum har trots att haltbidragen är mycket små ålagts att ytterligare reducera de specifika utsläppen i den miljödom som idag gäller för verksamheten.

Fortum ser det som bekymmersamt om fler människor utsätts för ökad exponering i den omgivande bebyggelsen trots de åtgärder som vidtas i Värtaverket. Fortum befarar att boende i den föreslagna byggnaden kommer att känna oro, särskilt om rökgaserna i plymen från Värtaverkets skorstenar då och då träffar byggnaden och medför störande lukt, dvs. olägenheter. Om byggnadens höjd medför att boende utsätts för olägenheter riskerar byggnaden att utgöra en ytterst besvärande omständighet för all framtida utveckling av Värtaverket. I förlängningen riskerar den tilltagna byggnadshöjden att komma i konflikt med Fortums handlingsplan för att utveckla energiproduktion mot hållbar fjärrvärme utan klimatpåverkan.

Fortum Värme motsätter sig den föreslagna bygghöjden för det aktuella bostadshuset, till dess att MKB-utredningen kompletteras med en mer djupgående analys av såväl de fysiska som de psykologiska konsekvenserna för husets innevånare samt konsekvenserna för framtida utvecklingsmöjligheter för Värtaverket.

Försvarsmakten, Högkvarteret, har inget att erinra men påpekar att en flyghinderanmälan skall insändas senast 4 veckor före uppförandet.

Idrottsförvaltningen, har inget att erinra.

Kulturnämnden, tillstyrker i huvudsak planförslaget och anför därutöver att argumenten för att riva gasklockan överväger och att en ny byggnad på platsen skall vara ett landmärke, som en viktig del av det nya områdets karaktär. Dock anser kulturnämnden att husets höjd bör bli föremål för ytterligare överväganden i den fortsatta processen.

Kulturförvaltningen/Stadsmuseet som är kulturnämndens beredande förvaltning avstyrker planförslaget som innebär en rivning av gasklocka 4. Förvaltningen anser att gasklockorna 3 och 4 är omistliga delar i gasverksområdet. Att serien av gasklockor är unikt i sitt slag även internationellt sett. Att riva en av de fem klockorna skulle minska förståelsen för den tekniska utvecklingen och innebära en avsevärd kulturhistorisk förlust. De framför också att den nya byggnaden är mycket hög vilket skulle innebära stor påverkan på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården samt medföra en stor visuell påverkan på Kungl. Nationalstadsparken. Den enorma volymen medför också att gasverksområdets skala förrycks. Förvaltningen är dock inte främmande för att ett högt hus byggs i närområdet och föreslår att gasklocka 4 bevaras, vilket skulle ge ett visuellt stöd till en ny byggnad med annan placering som då skulle kunna ses som ett tillägg till området och en symbol för miljöstadsdelen Norra Djurgårdsstaden. Förslaget för gasklocka 3 ser kulturförvaltningen som positivt.

Kungl. Djurgårdens förvaltning, önskar få en redogörelse för hur det ökade antalet boende kommer att påverka intilliggande grönområden i Kungl. Nationalstadsparken.

Lidingö stad, ser positivt på den utveckling som sker på andra sidan Lidingöbron. Utvecklingen av Norra Djurgårdsstaden är högst angeläget för Lidingö ur flera aspekter. Norra Djurgårdsstaden är en viktig del i entrén till Lidingö. Stadsdelens innehåll är högst intressant eftersom det är geografiskt nära till Lidingö. Lidingö stad är generellt positivt till att det byggs fler bostäder under förutsättning att övrig bostadsservice såsom parkering och närservice kan tillgodoses. Den nya byggnadsvolymen kommer att ge stadsbilden ett påtagligt nytt urbant inslag och utgöra ett nytt landmärke i stadsbilden. Därför är det högst angeläget med en god gestaltning.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden med SU från (c), (m) och (fp), tillstyrker detaljplaneförslaget under förutsättning att höghuset klarar de energinivåer som anges i miljökraven för etapp Norra 2. Att trafikbuller minst motsvarande avstegsfallen enligt Stockholmsmodellen klaras. Att en miljömedicinsk bedömning görs för hälsoeffekterna av rökgasplymen som kommer att nå bostadshuset.

Det föreslagna huset med dess stora glasytor samt stora ytor yttervägg kan vara svårt att få energieffektivt. Diskussion om detta saknas i planhandlingarna. Inga beräkningar har utförts för partiklar och svaveldioxid då utsläppen från Värtaverket av dessa ämnen är lägre än för kvävedioxid och därmed genererar lägre haltkoncentrationer. Bedömningsgrunder saknas för vad som kan upplevas som olägenhet om rökgaserna från Värtaverket når huset. För att utreda om rökgasplymen utgör en hälsorisk bör en miljömedicinsk bedömning göras. Husets skuggeffekt på ekar i närområdet behöver förtydligas. För buller saknas en utförligare beskrivning av hur avstegsfall enligt Stockholmsmodellen ska klaras.

Rådet till skydd för Stockholms skönhet, ställer sig i huvudsak mycket positivt till de bärande idéerna i planförslaget. Rådet anser att detaljplaneförslaget visar ett storslaget och väl genomarbetat projekt med intressanta planlösningar för bostäderna och en genomtänkt helhetsidé med park, närmiljö och offentlig plats. Rådet anser också att platsen är rätt för ett högt hus.

Skönhetsrådet instämmer i analysen att gasklockornas volymer och karaktärer är viktiga för läsbarheten inom det industrihistoriskt värdefulla området. Att använda gasklocka 3 som konsthall är ett exempel på gott återbruk an den ursprungliga byggnaden. Vad gäller gasklocka 4 gäller också att dess volymverkan är den kunskapsbärande funktionen. Det finns en svårighet i att ersätta ett landmärke med ett landmärke om dess ursprungliga kvalitet endast är att den uppförts med en avgörande höjd. Den befintliga gasklocka 4 är inte bara ett positivt landmärke utan också något som många uppfattat som skrämmande och en överstor volym. Rådet ser det som mycket viktigt att proportionerna mellan de befintliga klockorna och det tillkommande huset blir de rätta och att tillskottet blir positivt. Den stora risken med byggnadens monumentala verkan är sambandet med närmiljön. Byggnaden bör inte genom sin skala förrycka storleksförhållandet i Gasverksområdet eller slå sönder det sammanhang som faktiskt ändå tål stora grepp. Byggnaden ska inplaceras i en ytterst känslig miljö och ändå tillåtas bli ett positivt tillskott. För att inte de fortsatta resonemangen om höjd ska föras i abstrakta termer utan i

relation till omgivningen önskar rådet se olika alternativ för bostadshuset redovisade på samma utförliga sätt som det förslag som illustreras i detaljplaneförslaget för att kunna avgöra vad som är bäst för platsen. Genom att börja planera med utgångspunkten i närmiljön och sedan se huset som del i stadssiluetten kan ett mycket gott tillskott skapas.

Stockholm Parkering har inget att erinra utan tycker det är bra att gammal industrimark i nära anslutning till Stockholms centrala delar kan omvandlas till en attraktiv och levande stadsdel med god infrastruktur och service. Parkeringstalet stämmer väl överens med bolagets syn på frågan och att det dessutom anordnas besöksparkering i garaget anses positivt.

Stockholm Vatten AB, anser att det är viktigt att man planerar markhöjder och grönytor så att man i första hand kan ta hand om dagvattnet inom fastigheten. I andra skall fördröjning av dagvattnet ske inom fastigheten innan avledning får ske.

Storstockholms brandförsvär, anser att risker kopplade till avvecklingen av gasverket ytterligare behöver belysas i planhandlingarna.

Telia Sonera Skanova Access AB, har inget att erinra.

Trafikkontoret, anser att ett rimligt antal besöksparkeringsplatser för bil till bostäderna bör vara ca 25 platser. Därutöver behövs parkering till de verksamheter som planeras. Trafikkontoret anser att det är bra att parkeringstalet för cykel är högt, i synnerhet eftersom att det är ett miljöprofilsområde. Man bör nog utreda om det går att anordna en hiss för att förbättra tillgängligheten till området. Manuell hantering av tunga avfallsfraktioner ska undvikas. Maskinell teknik för insamling och hämtning är lämpligt.

Trafikverket, påpekar att planområdet är beläget inom MSA-ytorna för både Arlanda och Bromma flygplatser. Båda flygplatserna bör därför höras i särskild ordning för att en djupare granskning av planförslaget kan göras. Den föreslagna byggnaden är så pass hög att hindermärkning bör uppföras.

Östermalms stadsdelsnämnd med SU från (m), (fp) och (kd), ser positivt på att nya bostäder planeras i området för gasklocka 3 och 4. De konstaterar att den föreslagna nybyggnationen av gasklocka 4 är högre än befintlig konstruktion och därmed ett större lägenhetstal än vad som tidigare beskrivits i Fördjupat program för Hjorthagen. Den nya byggnaden blir ett spännande landmärke för området. Dock saknas i planbeskrivningen en mer utförlig beskrivning av byggnadens påverkan på stads- och landskapsbild. Nämnden anser att det vore önskvärt med fördjupade vindstudier som utreder byggnadens höjd påverkar vindförhållandena på marknivå i närområdet. Nämnden är positiv till att området öppnas upp för allmänheten men är frågande till den mur eller stödmur som är tänkt att definiera gårdsytan. Muren i kombination med staket riskerar att skapa en plats som av allmänheten kan upplevas som sluten.

Kvartersmarken mellan byggnaderna bör anpassas till omgivande park och det är viktigt att hänsyn tas till helheten avseende grönstruktur och ekologiska spridningsfunktioner.

Antalet lägenheter genererar ett behov av minst fem avdelningar förskola. Förskolan placeras lämpligen där buller- ljus- och vindförhållanden är så goda som möjligt. Förskolegårdens placering bör framgå av plankartan.

SLUT